

Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури

Тетяна Зубро,
докторант Братиславського університету
ім. Я. Коменського
(Словаччина)

У статті аналізується малодосліджений, але актуальний напрям теоретичних розробок концепцій політичної культури. Відображено погляди різних авторів стосовно цієї проблематики.

Теоретичним розробкам поняття і концепції політичної культури надають багато уваги як представники західної політологічної думки, так і українські вчені. Та обставина, що політична культура є одним з найскладніших і, так би мовити, важковловимих наукових понять, породжує серед науковців серйозні дискусії. Одні вчені прагнуть довести, що політична культура – це важливий ключ для глибшого пізнання соціально-політичної реальності, інші виступають з прямо протилежних позицій.

Через поняття політичної культури описують зразки поведінки, систему цінностей окремих особистостей і соціальних груп, соціально-економічні та інституційні сфери життєдіяльності громад тощо. Вчені визначають політичну культуру з урахуванням цілого ряду аспектів: вона „може передавати бачення, оцінку і внутрішнє прийняття чи заперечення політичного режиму; особливості, якими відрізняються окремі країни; іноді політичну культуру поєднують винятково з політичними цінностями; у іншому випадку вона є „ідеологією” або політичною психологією; вона так само може відображати „національний характер” або „громадянську релігію” чи „націоналізм”, а також політичну індоктринацію, або ж навпаки – чинити опір щодо індоктринації” [1, s. 37]. Поняття політичної культури з наукового середовища увійшло до розмовної мови, а також фігурує в дискусіях про ситуацію, в якій перебуває суспільство. Серед широкого загалу та в засобах масової інформації одним з найпопулярніших підходів є нормативне розуміння цього поняття – на кшталт висока чи низька політична культура окремих особистостей чи суспільства в цілому тощо.

В наукових теоретичних розробках термін „політична культура” використовується в іншому, нейтральному сенсі, ненормативному і неоціночному, хоч в деяких концепціях цей аспект іноді спливає на поверхню.

Інтенсивні й систематичні дослідження політичної культури розпочалися в 1960-х роках з публікацій американського вченого Г. Алмонда [2, р. 391 – 409]. Він першим сформулював основні параметри, які визначили подальший розвиток його концепції. Пізніше багато дослідників за допомогою поняття „політична культура” намагалися відповісти на складні питання політичної дійсності. Тут слід згадати, зокрема, С. Вербу, Л. Пая, В. Розенбаума, І. Інглхарта та інших. Для багатьох з них поняття політичної культури стало своєрідним символом узагальненої характеристики всіх суб’єктивних і психологічних аспектів політики, основним стержнем, від якого в подальшому різні теорії відштовхувалися і розвивали власні напрями досліджень.

На сьогодні в політології сформувалися різні підходи до дослідження проблем політичної культури. Наведемо схематичну класифікацію чеського вченого М. Сковайси [3, s. 34 – 43], яка дає уявлення про основні теоретичні напрями у цій царині. Головним критерієм для розподілу він визначив можливий каузальний (причинний) вплив політичної культури і те, як за допомогою цього поняття можна проаналізувати різні політичні явища, або ж спробувати відповісти, наприклад, на таке актуальне і для нинішньої української ситуації питання: чому в деяких країнах посткомуністична трансформація в політичній, економічній і соціальній сферах відбулася набагато успішніше, швидше і спокійніше, ніж в інших? В результаті М. Сковайса виокремив чотири основні підходи:

1) об’єктивістський макропідхід (Г. Алмонд, С. Верба, Р. Інглхарт, Р. Д. Патнам) являє собою центральний напрям у дослідженнях політичної культури. Основним елементом аналізу є частотність об’єктивістських поглядів і орієнтацій на рівні певних структурних утворень (колективів, суспільств);

2) об’єктивістський мікропідхід (Л. Пай, Т. В. Адорно): основний культурний елемент для аналізу – особистісні характеристики чи зразки поглядів на рівні окремих осіб;

3) інтерпретаційний мікропідхід (С. Вайт, Л. Діттмер): йдеться про глибоке проникнення в культуру, яку розуміють як широко структурований набір соціальних значень, тому основним елементом аналізу і є соціально-детерміновані значення;

4) конфігураційний підхід (Ф. Фукуяма, А. Вілдавський): головним елементом аналізу є культурні конфігурації, які включають суб’єктивний обсяг і поведінку, а також соціальні відносини.

Одним із найпомітніших напрямів розробки концепції політичної культури, який в науці поступово отримав визнання, є інтерпретаційний

підхід. Його репрезентує численна, але внутрішньо неоднорідна група дослідників, таких, зокрема, як Л. Діттмер, Р. Такер, С. Вайт, К. Гіртц та інші. У визначення політичної культури вони включали ширший зміст, ніж біхевіористи, припускаючи, що зразки поведінки людей та їх настрої впливають одне на одного, а політична культура формується шляхом такого поєднання. Не обмежуючи політичну культуру суб'єктивними орієнтаціями в політиці, прихильники цього напрямку досліджують її, за висловом Р. Такера, як „шлях життя” [4]. Цей шлях містить „відверті” аспекти, наприклад, зразки поведінки, які спостерігаються в суспільстві, і аспекти „потаємні”, котрі включають в себе знання, відносини і цінності, притаманні членам суспільства, і які вони передають з покоління в покоління. До цього напрямку належить і семіологічне дослідження політичних символів та міфів, які представляють систему знаків, що виконує певні політичні функції, наприклад, ідентифікацію з певною структурою чи мобілізацію в політичних конфліктах, об'єднання або поляризацію певної спільноти.

Новаторською працею в цьому аспекті стала стаття Л. Діттмера [5, р. 552 – 583], в якій він стверджував, що при розробці концепції політичної культури недостатня увага зверталася на **символічний** бік політики. На думку автора, саме такий підхід ефективніший, ніж біхевіоральний. Символи існують незалежно від людини і здатні переносити значення між людьми незалежно від відстані й часу, але в однозначній залежності від змісту, вкладеного в них людською інтерпретацією. Л. Діттмер вважає символи центральною змінною при вивченні політичної культури і навіть пропонує досліджувати політичну культуру як „символічну систему”. Сприймаючи символи як цементуючий елемент політичної системи і основу політичної культури, вчений зазначав, що „інституціоналізація відданості спільним політичним символам є обов'язковою умовою при утворенні національних держав” [5, р. 566]. Такий напрям аналізу може використовуватися у випадку студій політичної культури тих народів, які лише недавно здобули незалежність (це стосується й України).

Будь-який аналіз, на думку Л. Діттмера, слід розпочинати з ідентифікації ключових політичних символів. При цьому він пропонує використовувати методи, розроблені в соціальній антропології, наприклад, метод аналізу політичної системи з точки зору преференційних оціночних орієнтацій, ієрархічного устрою, поглядів щодо суспільних авторитетів, вибору визначних особистостей чи подій, які б могли якнайточніше презентувати визнані в суспільстві цінності. Що стосується ідентифікації ключових політичних символів, то їх можна аналізувати в межах семіології з точки зору їх лінгвістичних і комунікаційних зв'язків з політичною культурою.

Ретельне вивчення змісту політичних символів протягом певного часу переконливо демонструє зміни політичних уподобань. Л. Діттмер пов'язує

це з „металінгвістичними” властивостями політичних символів: наявні в політичному житті факти цікаві не самі по собі, а через їх зв'язок з іншими фактами, які, у свою чергу, надають першим додаткові (конотативні) смисли [5, р. 568], тобто такі, які мають можливість репрезентувати і визначати емоції. Л. Дітмер був переконаний, що саме емоції стосовно політики найбільш властиві змістові політичної культури. Крім того, коли політичні символи набувають чіткої структури, то вони стають не тільки аргументом у політичних суперечках, але й фундаментом для формування нових політичних міфів [5, р. 578 – 579].

Цінність розробок Л. Дітмера полягає в тому, що він звернув увагу саме на символічний аспект поведінки і виокремив значення політичних символів та інших семіотичних елементів у формуванні поведінки окремих особистостей і колективів, незважаючи на критичні зауваження, що чіткого розуміння впливу політичної культури, у вигляді системи політичних символів, на політичну поведінку і політичну структуру він не надав.

Символ ніколи не представляє сам себе. Його призначення – викликати уявлення чогось, чим він насправді не є, справляти враження, видимість подій, які з ним у часі, у просторі, логічно або в уявленнях асоціюються. Політичні символи, на думку М. Едельмана, можна поділити на два основні типи – прямі і непрямі. Прямими є символи, які випливають з конструкції реальних дій і ситуацій, причому їх елементи всі сприймають однаковою мірою. Вони полегшують розуміння логічних зв'язків подій і явищ. Прямі символи за певних обставин можуть змінитися на непрямі. А непрямі – це той тип символів, що передбачає роздмухування різного роду емоцій, пов'язаних з певною ситуацією [1, s. 124].

Сукупність символів, як вже зазначалося, можна розглядати як певну знакову систему. Сприйняття символу може бути пов'язане з ідентифікацією з певною спільнотою. До того ж, політична символіка відображає особливості світосприйняття певного соціуму, його соціально-психологічний досвід, характерні риси його самоідентифікації. Формуючи можливість творення політичної символіки як сукупності певних засобів для досягнення певної мети, можна надавати політичному життю, поведінці, діям явний, підкреслено очевидний, або ж, навпаки, прихований зміст. Це стає ще більш актуальним за умови сучасного розвитку засобів масової інформації. Влада на даному етапі має колосальні можливості через пресу, радіо, телебачення та Інтернет охоплювати величезні маси населення і прямо звертатися до мільйонів людей: „Лавиноподібне зростання електронної інформації, яка передається зі швидкістю світла, – все це призводить до багаторазового збільшення можливостей символічної політики” [6, с. 63].

З символами та ідеалами тісно пов'язані політичні ритуали. Вони спроможні підтримувати відчуття стабільності, зв'язку поколінь.

Спостереження свідчать, що ритуали нині використовуються у різних сферах життєдіяльності суспільства – в політичних партіях, національних чи конфесійних рухах тощо. Цікаво, що при зміні історичних умов вони можуть відроджуватися, оновлюватися або зникати. В багатьох аспектах національні символи, звичаї, церемонії і ритуали є стійкими факторами підтримки національної самосвідомості. Що ж стосується політичних традицій, то вони зберігають елементи минулого історичного і політичного досвіду, і, як у випадку з ритуалами, можуть слугувати одним із способів передачі зразків поведінки від покоління до покоління.

Незважаючи на безперечну важливість вивчення політичної символіки, в Україні цей напрям ще недостатньо розвивається. Можливо, це обумовлюється переважанням в науці „раціоналістичних” досліджень. У символічному підході об’єкт аналізу постає досить широким, майже „ірраціональним” поняттям. Тому, з точки зору сучасної емпіричної науки, „політичні символи не піддаються кількісній редукції, отже, їх неможливо „виміряти”, і вони просто не помічаються „раціонально-емпіричними” дослідженнями” [7, с. 168]. Вчені, які розробляли символічний напрям, стверджували, що культурні форми, символічні за своїм змістом, по суті не є раціональними. Саме тому Е. Кассіер запропонував вважати людину не „раціональною твариною”, а визначати її як „символічну тварину” [8, с. 472]. Відповідно, потрібно розглядати культуру, в тому числі й політичну, як символічний світ, у якому людина занурена в лінгвістичні форми, міфічні символи, політичні ритуали.

Для країн, які здійснюють перехід від одного режиму до іншого, зокрема й для України, вивчення політичної символіки є дуже актуальним питанням. Відповідний аналіз допоможе краще зрозуміти характер цієї трансформації.

В період становлення чи відродження демократичних інституцій характер і значення символів, за допомогою яких нові політичні лідери будуть в змозі інтегрувати або ж поляризувати суспільство, відіграє визначальну роль. Так сталося і в нашій країні, де певні теми в політиці наразі викликають шквал емоцій – від повної згоди до повного заперечення.

Література:

1. **Mihalikova S.** Koncepcie politickej kultury v politickej vede 20. storočia. Bratislava, Univerzita Komenského, 1997, (habil. praca).

2. **Almond G.** Comparative Political Systems // Journal of Politics. - 1956. - Vol. 18.

3. **Skovajsa M.** Politická kultura. Pristupy, kritiky, uplatneni ve zkoumani politiky. - Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2006.

4. **Tucker R. C.** Culture, Political Culture, and Communist Society //

Political Science Quarterly. – 1973. – Vol. 88. – № 2.

5. **Dittmer L.** Political Culture and Political Symbolism: Toward a Theoretical Synthesis // World Politics. – 1977. – № 29.

6. **Поцелуев С. П.** Символическая политика: констелляция понятий для подхода к проблеме // Полис. – 1999. – № 5.

7. **Мисюров Д. А.** Политическая символика: между идеологией и рекламой // Полис. – 1999. – № 1.

8. **Кассирер Э.** Избранное. Опыт о человеке. – М.: Гардарика, 1998.